

Ubåtskrigets magnum opus?

Recension av Ola Tunander, *Det svenska ubåtskriget*
(Medströms Bokförlag, Stockholm 2019)

ANDERS BJÖRNSSON

Ola Tunander är en forskare som biter sig fast i en fråga och samtidigt vidgar fältet. Hans fackområde är marin nutidshistoria. Doktorsavhandlingen, framlagd vid Linköpings universitet, *Cold Water Politics. The Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (Newbury Park 1989) behandlade den militära supermaktskonkurrensen i Norra ishavet. När kalla kriget var överståndet kunde ämnet förefalla förlegat och begrävat. Men en generation senare är Arktis och Barentsregionen mera heta än någonsin, till följd av global klimatuppvärmning och nya internationella maktkonstellationer.

På senare år har emellertid Tunanders intressefokus förskjutits mot det bräckta vattnet i Östersjön. Till detta grunda och förrådiska innanhav har han kunnat förlägga flera djupgående undersökningar om ubåtsjakt och grundstötningar i relief till det neutrala Sveriges många gånger prekära roll som en mellanhand i det kalla krig som utspelades mellan 1945 och 1991, med betoning på det sista decenniet. Tunander var expert i den tredje statliga utredning om undervattensintrång i svenska farvatten som leddes av ambassadör Rolf Ekéus i början av det nya millenniet (SOU 2001:85). Sina egna observationer och analyser redovisade Tunander i flera självständiga arbeten, exempelvis *Härsfjärden. Det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Norstedts 2001).

Anmärkning: Recensenten är medutgivare av det säkerhetspolitiska nätforumet alliansfriheten.se.

Inom det politisk-militära komplexet i Sverige har han sedan länge varit persona non grata. Sin forskningsbas har han under trettio år haft i det norska fredsforskningsinstitutet Prio. Men även i den norska akademiska miljön har Tunander varit en omstridd person. Efter hans bok *Libyenkrigets geopolitik. Humanitär intervention eller kolonialkrig?* (Celanders 2012), med en senare utvidgad upplaga på norska, drabbades han av uppsträckningar och censurtillslag på sin egen arbetsplats.¹ Oförtövat har han gått vidare. Fyrtio år efter den sovjetiska Whiskey-ubåtens inträngande i Karlskrona örlogsbas levererade han en djärv och omskalkande nytolkning av incidenten i *Navigationsexperten. Hur Sverige lät sig bedras av U 137* (Karneval 2021).

Som hans magnum opus framstår boken *Det svenska ubåtskriget*. I den gör han ett försök att förstå kränkningarna av svenskt territorialvatten och svenska skärgårdar under främst 1980-talet. Tunander avvisar dem som betraktar rapporterna om främmande farkoster som synvillor eller som tecken på minkars framfart på havsbotten. Vittnesutsagor från militära befattningshavare och civilister accepterar han som uttryck för realiteter. Operationer vid Sveriges kust förekom, menar han, och i det perspektivet framstår den sovjetiska ubåtens strandning i Gåsefjärden som ett formativt moment. Det fanns de som önskade och hade förhandskunskap om ”felnavigeringen” – huvudtesen i *Navigationsexperten*. Och grundstötningen blev mönsterbildande för värderingen av alla fortsatta händelser, som följde på den första ubåtskommissionens utpekande av Sovjetunionen som kränkande part.

Det svenska ubåtskriget är en detaljerad redogörelse för vad som sedan pågick i svenska farvatten och hur detta planlades. Tunanders undersökning av ubåtstyper tyder, enligt hans egen uppfattning, på att inga botenspår och inga ytobservationer stämmer in på farkoster i den dåvarande sovjetiska ubåtsflottan. Miniubåtar och andra kustnära fartyg måste ha kommit från en annan part. Försök att sänka eller få upp intränglingar till ytan – det senare ett ganska kinkigt företag – antingen underläts eller avbröts av personer inom den högsta marinledningen. Tunander anser att dessa var införstådda med vad som pågick. Det kan inte ha rört

1. Se Ola Tunander, ”När man i stillhet vil disiplinere forskningen”, *Ny Tid* 1 mars 2021, <https://www.nytid.no/nar-man-i-stillhet-vil-disiplinere-forskningen/>.

sig om en fientlig utan om en vänligt sinnad makt. Tunanders studier av fartygsmodeller pekar ut Nato-landet Italien som den främsta operatören. Tunander hänvisar i detta sammanhang till ett uttalande från sovjetledningen till Finlands president Mauno Koivisto, att man från Moskva gärna såg att den svenska marinen sjunkbombade för att få fram otvetydiga bevis. Nu gjordes inte detta, och nationalitetsbestämningen kan därför inte baseras på materiella fynd.

Ola Tunander bygger istället upp en indiciekedja. Sovjetunionen hade under Jurij Andropov och hans efterträdare inget intresse av att komma på kant med Sverige – tvärtom. Landets statsminister Olof Palme drev projektet ”gemensam säkerhet” inom ramen för den så kallade Palme-kommissionen. Detta hade stöd av viktiga aktörer inom sovjetledningen, men var mindre omtyckt i Nato-kretsar. Ett sätt att kompromettera Palmes och Sveriges ansträngningar var att skapa en akut hotbild av ovälkommen sovjetisk aktivitet riktad mot vårt lands territoriella integritet. Västubåtar i svenska vatten skulle, enligt denna logik, ha varit en form av psykologisk krigföring (”psyops”) för att vilseleda allmänhet och beslutsfattare och befrämja en antisovjetisk opinion i Sverige. Om det var så lyckades intentionerna utmärkt väl enligt opinionsundersökningar som Tunander hänvisar till, vilket är något kuriöst i sak eftersom detta inträffade under Sovjetunionens nedgångsdecennium som också skulle avrunda hela denna statsbildning och göra slut på kalla kriget.

Om Tunander argumenterar med indikationer, så kan givetvis det samma sägas om statliga svenska utredningsinsatser som inte har fått fram ovedersägliga belägg för sovjetisk aggression längs den svenska kusten. Men Tunander stärker sin sak betydligt genom en rad personliga kontakter och intervjuer med nyckelfigurer på västsidan, vilka tar det för givet att den här typen av vilseledande manövrer förekom och uppmuntrades – vissa av dem deltog också aktivt i spelet. Han kan även stödja sig på vissa tekniska data, i avsaknad av konkreta lämningar av intränglingar; det har hänt att registreringar av undervattensrörelser har ”förkommit”. Den grundläggande frågan, tendenskriteriet om man så vill, är förstås vem som tjänade på den svenska ubåtshysterin (som i viss mån också var internationell). Palme och hans medarbetare blev *lame ducks* genom den, menar Tunander.

Får man gå till väga som Ola Tunander har gjort i *Det svenska ubåtskriget*? Jag tycker det. Sådana militära operationer, som han har kartlagt, nedtecknas nästan aldrig i protokoll och andra dokument. Huvudregeln är: "Nothing on paper." Då måste forskaren, liksom den undersökande reportern, tillgripa andra metoder. *Oral history* är en vedertagen teknik inom samtidshistorisk forskning. Vittnesutsagor måste då noga prövas mot annat befintligt material. Finns det underliggande syften med vad som sägs? Vill någon förvilla? Inom den seriösa journalistiken gäller två av varandra oberoende källor för varje kontroversiell uppgift eller för uppgifter som inte kan styrkas på annat sätt; under den återkommande ubåtsdramatiken var detta inte alltid fallet. Tunander är en enveten intervjuare. Han har i hög grad utnyttjat sagesmän på Nato-sidan, merendels namngivna, och då inte i främsta rummet dissidenter utan ansvariga befattningshavare, ofta på toppnivå. De tycks inte ha haft något intresse av att svära sig fria från besvärande omständigheter (omständigheterna kanske tvärtom var berömvärda), eller så har Tunander lurat ut av dem sådant som de kanske inte borde ha sagt. Det är styvt gjort i en värld av hemlighetsmakeri och dolda budskap.

Det svenska ubåtskriget har förvisso inte renderats den uppmärksamhet som boken kunde eller rentav borde ha fått. En polemik i *Tidskrift i Sjöväsendet*, utgiven av Kungl. Örlogsmannasällskapet med säte och stämma i Karlskrona, är den enda jag har noterat. Svenska samtids- och militärhistoriker har förhållit sig vresigt till Tunanders forskningsiver istället för att gå in i dialog och möjligen kontrovers. Det är inget gott betyg åt vår svenska intellektuella offentlighet.

ANNONS

GÖRAN THERBORN

KLASS, ALLIANSER OCH VÄLFÄRDSSTAT

Analys och teori i arbete 1967–2021

Boken innehåller artiklar från tidskrifter som *New Left Review*, *Zenit* och *Arkiv* samt kapitel ur böcker som sedan länge är utgångna hos sina respektive förläggare.

Arkiv förlag, 418 sidor

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«

ANNONS

Björn Johnson

Nils Bejerot

**och den svenska
narkotikapolitiken**

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«